

Тайните на Солницата в Провадия

Ако обектът се популяризира, тук ще има поток от чуждестранни туристи, категоричен е акад. Васил Николов

„Повелителите на солта: Провадия-Солницата 5600 – 4350 г. пр. Хр.“ – така е озаглавена изложбата в Националния археологически институт и музей на Българската академия на науките. Тя се организира по повод 20-годишнината от началото на археологическите проучвания на най-стария праисторически солдобивен и градски център в Европа и се посвещава на 155-годишнината на БАН. Златният Варненски некропол и първото обработено злато в Европа се дължат на солта от Провадия и търговията с нея. По този повод се обърнахме към акад. Васил Николов – ръководител на проучванията от самото им начало. Как се стига до откриването на Солницата...



Акад. Васил Николов

Скоро след това му се обаждат секретарката на кмета на Провадия, прочели какво е казал в интервюто. Пита дали на следващия ден кметът Марин Георгиев може да го посети. „Дойде. Попитах го с какво мога да бъда полезен, а той отвърна, че иска да изпълни една моя детска мечта – спомня си проф. Николов. – Това беше изключително неочаквано за мен. Разказа ми за какво става дума. Човекът не ме остави на мира до следващата есен, 2005 г., когато ме закара до Провадия, за да започна разкопки, осигури и работници, както и всичко необходимо за работата ни.“

Така започват проучванията на Солницата. Още първата година става ясно, че високият 22 м археологически паметник представлява селищна могила с надгробна могила върху нея. Освен това археологът констатира с изненада, че за първи път на север от Стара планина се откриват керамика и материална култура, еднаква с тази на къснонеолитната култура Караново, III – IV в. пр.н.е., в Новозагорско и Старозагорско. Това означава, че хора от днешна Южна България са се заселили край солените извори и са почнали да произвеждат сол. Защо са го направили?

В Тракия, както и в огромния регион на Източните и Централните Балкани, има отделни солени изворчета, места със солена трева,

необходима за животните. Но няма никакъв сериозен източник на сол. А без готварска сол, без натриев хлорид не може да съществува нито човекът, нито животното. И след като първите земеделци и скотовъдци в днешните български земи са дошли вече тук, те трябва да търсят сол за себе си и за домашните животни. При това търсене в рамките на първите няколко столетия някак си са успявали да задоволят нуждите си от натриев хлорид. Но още в края на ранния неолит, през първата половина на шестото хилядолетие пр. Хр., нуждата от готварска сол нараства много и група хора от днешна Южна България преминават Стара планина, намират тези извори, установяват се край тях и започват производството на сол. И не толкова за себе си, а за да могат да пращат тази сол на юг, откъдето те са дошли.

„Това, което е интересно и кара човек да се замисли какво точно се е случвало, е как те са стигнали до технологията да изваряват солена вода от изворите в керамични съдове, едно иновативно явление, за което нямаме достатъчно информация – обяснява проф. Николов. – Това, което сме открили, е една двуетажна постройка в първото селище, изградена с масивна стълбова конструкция и двускатен покрив. Възщност само тя е проучена, защото селището остава под дебел

пласт на селищната могила, на надгробната могила, на крепостните стени, а тя е в периферията. На долния ѝ етаж открихме работилница за производство на сол.“

Във всяка неолитна къща е имало по една куполна пещ, направена от глина, с дебела основа, която акумулира топлина. Това са първите акумулиращи съоръжения в историята на Европа, подчертава археологът. Но производителите на сол правят такава пещ на приземния етаж в двуетажната къща при солните извори с необичайно големи размери и необичайно масивна. Има не само един входен отвор, както са нормалните куполни пещи, но и страничен отвор, през който влиза въздух, за да дърпа парата от керамичните съдове, които са нареждани вътре в пещта, когато тя е загрята. Те са пълни с разсол, който почва да се изпарява от топлината и тази пара трябва отнякъде да излезе. Най-вероятно това е ставало по тръба комин от купола на пещта. Това е първото съоръжение за получаване на сол, което според проф. Николов при едно загряване и зареждане с разсол дава около 26 кг суха сол. Тези хора са знаели, че живеят върху изключително богатство.

„Първата къща е близо до един от изворите на солно тяло, наречено Мировско солно находище – обяснява ученият. – Това е огромен конус с дълбочина до 4 км, в основата си е с около 15 км диаметър, а нагоре се свива като пресечен конус с размери 850 на 450 м. Отгоре е лежало т.нар. солно огледало – разтворена от водата сол, което е силно наситен разтвор на натриев хлорид, и избива във вид на извори навън. Имало е няколко извора по периферията на солното тяло. Най-вероятно хората са добивали сол и в други постройки на селището, но това е било недостатъчно като производство за увеличаващото се население на днешна Южна България, което по мои изчисления е било около 100 000 души.“

Постепенно през столетията технологията за изпаряване на разсол в керамични съдове се усложнява. Изнасят производството до мощен солнен извор близо до селището. Първо копят плитки овални съоръжения, разделени от три тънки стенички на коридори. Произвеждат се нов тип керамични паници, от чието устие хоризонтално излизат две срещуположни „уши“, така че съдът да може да бъде „закачен“ на две съседни стенички и отдолу да бъде накладен огън. Във всеки един от четирите коридора могат да се наредят един до друг 10 – 12 от тези съдове, пълни с разсол. От едно такова зареждане на съоръжението се получава 150 – 200 кг сол, което вече е значителен напредък. Това продължава около два века. Тогава производителите на сол преминават към по-големи изкопани съоръжения, уточнява археологът. Това са ями, в които се нареждат големи керамични съдове с разсол и между тях се пали огън. Така в началото на V хилядолетие, през ранния халколит, производството на сол се увеличава, но все пак, явно, е недостатъчно. Тогава соловарите от средния и началото на късния халколит стигат до идеята за големи производствени ями с диаметър 10 – 12 м, в които на дъното нареждат

много големи обърнатоконични керамични съдове, високи до 70 см, в диаметър до 60 – 70 см. Пълният се с разсол. Използват се ями, за да е бавен огънят, да тлее при по-слабия достъп на кислород, за да може водата от разсола да се изпари. Тези керамични съдове са с дебели стени, но са допълнително измазвани с глина, за да станат още по-дебели и да акумулират повече топлина. И когато изгасне огънят, акумулираната топлина в тези дебели стени ще помогне да завърши процесът на изпаряване на водата и натриевият хлорид да кристализира.

„Има много важни и интересни елементи, които подпомагат да започне процесът на кристализация – казва проф. Николов. – Използват се много хитринки, които позволяват дървата между керамичните съдове да бъдат достатъчни за завършване на процеса. Въпреки това се получава влажна сол. Това не е проблем на производителите, които са построили пещи с цилиндричен купол, с диаметър 3 – 4 метра. Те са нагривани, за да акумулират топлина. Вътре се нареждат съдове с различни размери, натъпкани с влажна сол. След като преминат през тази пещ, от съдовете излизат солни кюлчета, т.е. готови пари. Има различни номинали – от съвсем малки конуси до големи цилиндри високи 25 – 30 см и диаметър 12 – 14 см. Това производство продължава докато 4500 г. преди Христа. Климатът се засушава, изворите започват да пресъхват и производството на сол става проблематично. А и горите – източник на горивния материал, заради усилената сеч са се отдалечили от производствения комплекс. Соловарите се връщат там, откъдето е започнало производството – селището, и правят кладенец на мястото на друг извор, за да стигнат до разсола, който изливат посредством канали в голяма открит басейн. Така използват възможностите на силно засушения климат с по-високи температури за изпаряването на разсола. Това обаче не продължава повече от 100-ина години, защото соленият извор изчезва окончателно. Заради горещините е унищожено и земеделието в региона. Така приключва животът на Солницата.“

Интересът към Солницата с атрактивните най-ранни в Европа праисторически каменни крепости е много голям, особено напоследък. Но посещенията ѝ е възможно само през двата месеца разкопки през август и септември. Археолозите на доброволни начала и безплатно развеждат групи. Индивидуални посещения няма.

„Когато сме на разкопки през лятото, всички желаещи са добре дошли в рамките на работното време, групи приемаме на всеки кръгъл час от 9 до 13 ч. – казва проф. Николов. – Проблемът е, че държавата няма идея как да поддържа паметници, които могат да бъдат обект на международен туризъм. Ако Солницата се популяризира както трябва, тук ще има поток от чуждестранни туристи. Държавата само може да спечели от това. Но засега няма политика към проучването и използването за туризъм на поне няколко забележителни археологически паметника в България.“ **ДЗБ**

През 1974 г. бях студент втори курс и с един колега поляк, който беше докторант в Археологическия институт, отидохме до пещерата Бачо Киро, където работеше българо-полски екип – връща се назад в миналото проф. Васил Николов. – Проф. Козловски, който беше ръководител от полска страна на разкопките, ме покани да отида през следващата година в Краков – три седмици бях на разкопки, три – в библиотеката на Ягелонския университет. Там попаднах на една книга за древното солдобиване в Европа. В българската археология и старата история изобщо не се говореше за ролята на солта в живота на древното общество. Темата ме заинтригува и като се прибрах от Полша, отидох до Провадия. Знаех, че е единственото солно находище и производството на сол в България по това време е било съсредоточено там. Идеята ми беше да установя дали има някакви следи от древно производство на сол по повърхността. Видях огромна могила, висока, поизострена – не прилича нито на надгробна, нито на селищна. И си казах, че ако някога стана археолог, бих искал да работя там.“

Минава известно време. Научният ръководител на Васил Николов – проф. Георги Илиев Георгиев, умира през 1988 г. и неговият последен ученик трябва да поеме българо-австрийските разкопки в Караново, Новозагорско. Двамата са работили в Западна България, край Сапарева баня, но на Николов се налага да прекъсне проучванията там и да последва интересите си и към праисторията на днешна Южна България.

По времето, когато проф. Николов е директор на Националния археологически институт и музей на БАН – 2003 – 2007 г., в едно интервю казва, че има „детска мечта“ – да направи археологически проучвания край Провадия, тъй като древното солдобиване е много интересна тема.



Керамичен съд, среден халколит (4700 – 4600 г. пр.Хр.)
Праисторически солдобивен и градски център
Провадия-Солницата